

Ю. В. Шпак,
к. е. н., доцент, докторант кафедри економічної теорії та історії економіки,
Національна академія державного управління при Президентові України

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

У статті розкриваються особливості соціального захисту населення сільських регіонів у сучасних соціально-економічних умовах, з урахуванням міжнародного досвіду.

Виходячи з цього пропонуються підходи до державного регулювання соціального захисту населення сільських регіонів в Україні.

In the article the features of social defence of population of rural regions open up in modern socio-economic terms, taking into account international experience.

Coming from it offered approach to government control of social defence of population of rural regions in Ukraine.

Ключові слова: продовольчий ринок, державне регулювання, ринковий механізм, соціальний захист населення сільських регіонів.

Key words: food market, government control, market mechanism, social defence of population of rural regions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За кордоном накопичений значний історичний досвід у сфері соціальної політики, що сприяє стабілізації сільського населення. Відомо, що перші закони про соціальний захист населення у всіх розвинених європейських країнах і США відносяться до 70—90 років дев'ятнадцятого століття. Певний досвід соціального захисту населення напружувався і раніше — в ході релігійно-реформаторських рухів, що охопили західноєвропейські і слов'янські країни в п'ятнадцятому — вісімнадцятому століттях. Внесок у політику захисту населення робили буржуазні революції. Тут необхідно відзначити по-перше, юридичні акти Наполеона, які офіційно закріпили за селянством землі, захоплені ними в період Великої французької революції. Найважливішими державними актами, що сприяли пізнішому процвітанню Німеччини, можуть бути названі закони, пов'язані з ім'ям Бісмарка, що заклали основи сучасної системи соціального забезпечення (1883 рік — "Закон, що стосується страхування робітників", 1884 рік — "Закон про страхування від нещасного випадку"; 1889 — "Закон, що стосується пенсійного страхування і страхування від інвалідності"). Цей перелік може бути продовжений. Відомі корективи в закордонний досвід захисту населення вніс комуністичний, робочий, демократичних рух, який сформувався приблизно в другій третині двадцятого століття. Досвід останніх років економічного і соціального розвитку країн Західної Європи, Азії, Америки, а також скандинавських країн, свідчить про те, що стабільно високий розвиток виробництва, висока конкурентоспроможність продукції можуть успішно поєднуватися з активною соціальною політикою, спрямованою на захист прав людини. Не

викликає при цьому сумніву роль держави як розподільника національного доходу на користь соціально уразливих верств населення. Доказ — показники частки податків і обов'язкових соціальних внесків у загальний національний продукт Німеччини, що складає 39,4%; Швеції — 54%; Японії — 29,0%; США — 27,7%. Нарешті, система соціального захисту соціально орієнтованих держав базується на теоретичних розробках, що мають міжнародне значення.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Так, одні фундаментального поняття системи соціального захисту — категорії соціальної справедливості — генетично пов'язаного з законом розподілу праці приводять до розробок англійських економістів дев'ятнадцятого століття — Дж. Грея і Ф. Брея (теорія "робочих грошей"). Їхні думки набули розвитку у працях Прудона і Родбертуса. При цьому всі положення названих авторів, що стосуються розподілу, впливають з теорії вартості Д. Рікардо і засновані на вимозі повного продукту праці робітнику. Між тим, аналіз вітчизняної спеціальної літератури дозволяє зробити висновок про майже повну відсутність у науковому обігу статей і більш солідних праць, присвячених опрацювання теорії соціального захисту населення. Так, з 20 джерел присвячена цілком теоретичним питанням формування системи соціального захисту населення всього одна стаття. Автор статті коротко висвітлює наукові проблеми, які повинні бути вирішені в ході становлення нової соціальної політики з точки зору оцінки зарубіжного досвіду соціального захисту населення. Першим і головним завданням, на думку автора, є необхідність формування теорії соціальної політики, на основі якої повинні проводитися

конкретні практичні заходи. Необхідним вважається визначення основного постулату соціальної політики — міра збалансованості економічної свободи та соціальної захищеності громадян. Наступною важливою проблемою формування нової соціальної політики є визначення пріоритетних напрямів соціальної політики. Однозначної визначення поняття "соціальна політика" на сьогодні немає. [1] У Західній літературі це поняття трактується або широко (соціальна політика часто-густо ототожнюється з економічною, адже будь-які економічні рішення впливають на індивіда), або дуже вузько (як система суспільної благодійності). Зовсім нове значення в становленні нової соціальної політики набуває фінансування соціальних заходів. Як показує зарубіжний досвід, його основним джерелом є національний дохід країни. Основна проблема полягає у визначенні оптимальних форм вторинного розподілу цього доходу. У науковій літературі досить докладно висвітлена структура соціальних програм захисту населення Америки, Німеччини, Франції, Швеції. Аналізується проблема взаємозв'язку циклічної форми росту з ринковою економікою. Вважається, що циклічна форма зростання економіки являє собою природну форму руху економіки від стійких станів до нестійких і навпаки. Країна, перейшовши до відносин ринку, неминуче зіткнеться з періодичними загостреннями протиріч між працею і капіталом, скороченнями обсягу виробництва падінням попиту на роботу силу. Економісти вважають, що треба буде шукати шляхи державного регулювання соціальних наслідків даної форми економічного зростання, як це робили Кейнс, Харрод, Домар; відпрацювати механізм ринкової саморегулювання, тобто приймати заходи, що дозволяють швидше переходити від фази кризи і соціальної нестійкості до фази поживлення і підйому, коли соціальні протиріччя слабшають через зростання попиту на робочу силу. Однак в жодній роботі, що аналізує досвід практичної реалізації систем соціального захисту населення, не описуються зміни соціальної політики, ролі держави у захисті прав своїх громадян залежно від конкретної фази економічного циклу. Однак проблеми соціального захисту сільського населення в Україні недостатньо і потребують поглибленого опрацювання на теоретичному та методологічному рівнях.

Мета цієї статті — дослідити місце та роль держави в регулюванні рівня соціального захисту сільського населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Досягнення основних постулатів соціально-економічного розвитку західноєвропейських держав (західнонімецька модель "соціально-ринкового господарства", що базується на економічному лібералізмі Фрайбургської школи; моделі, засновані на кейнсіанській і неокейнсіанській школах, не можливі без з'ясування ролі державних та регіональних структур соціального захисту населення в умовах переходу до ринку. Ця проблема потребує окремого дослідження. В рамках огляду зарубіжного досвіду соціального захисту населення обмежимося загальною характеристикою змісту соціальних програм держав з розвинутими відносинами ринку. Вітчизняна спеціальна література з цього питання досить різноманітна. Більшість авторів досліджують соціальні програми США та Німеччини. В основному соціальні програми США реалізуються за чотирма напрямками. Програми збереження доходів працюючих за наймом, що живуть на фіксовані доходи. Основною ланкою цієї програми є щорічна індексація, що залежить від зміни мінімальних погодинних ставок заробітної плати. Конгрес США встановлює на кожен календарний рік мінімальну ставку заробітної плати, що випла-

чується за годину праці найманому працівникові. У залежності від зростання цін розмір її коригується. Одночасно на відсоток підвищення заробітної плати збільшуються пенсії, стипендії, допомоги та інші виплати:

- програма допомоги безробітним і членам їх сімей;
- програма підтримки незаможних верств населення, бездомних, тривалий час ніде не працюють;

- програми із соціального страхування населення, надання медичної допомоги, соціальної підтримки осіб, які здобувають освіту, допомогу фермерам і займаються індивідуально-трудовою діяльністю в низькорентабельних і збиткових галузях. Після Другої світової війни ФРН, Франція, Італія та Люксембург ввели особливу систему забезпечення соціального захисту сільського населення. Аналогічна система, що об'єднує сільське співтовариство як єдиний об'єкт соціального захисту, існувала у Великобританії, Данії та Нідерландах. Відповідно до цієї схеми були виділені певні групи сільськогосподарського населення, що мали першочергове право на соціальну підтримку. Захист саме цих непрацездатних груп сільського населення мала потребу в реформуванні. У ФРН посилення системи соціального страхування почалося в 1957 році. У цьому році загальне страхування було доповнене страхуванням за старістю для того, щоб полегшити соціальні проблеми сільського населення, викликані структурними змінами в аграрному секторі. Низька прибутковість аграрного сектора не дозволяла забезпечувати працівників, що досягли пенсійного віку, з власних фондів, не забезпечувала мінімального рівня життя. Ситуація погіршувалася кризою традиційної системи підтримки сільськогосподарських працівників, що досягли пенсійного віку. Сповільнилися процеси відтворення сільського населення. Заходи щодо поліпшення пенсійного забезпечення в ФРН були своєрідним додатком до основних, які мають на меті переведення аграрного сектора до нових форм. Страхування за схемою ФРН включає осіб, які ведуть особисте підсобне господарство, та працівників, які отримали статус "потребують постійної підтримки". Згідно з третім доповненням до Закону про соціальний захист в сільському господарстві, прийнятому в 1985 році, селяни, що успішно ведуть своє господарство з їх дружинами та членами родини, не були включені в схему. Система пенсійного забезпечення сільського населення ФРН дає право на пенсійне забезпечення особам, які досягли пенсійного віку, утриманцям; дітям, які мають одного батька, громадянам, які потребують відновлення працездатності. З 1974 року пенсія для працівників аграрного сектора була перейменована в "базову пенсію" і стала індексуватися кожен рік, як пенсії в інших секторах. Сільськогосподарська пенсія розраховувалася з урахуванням індексування базової сільськогосподарської пенсії протягом перших п'ятнадцяти років роботи. У 1991 році базова пенсія становила 627, 10 німецьких марок щомісяця для працівників аграрного сектора, які перебували у шлюбі, 418, 13 марок для самотніх і 209, 15 для членів сім'ї працює в сільському господарстві. Базова пенсія збільшувалася на 3 % щорічно протягом останніх (після п'яти перших років праці). У 1989 році 69% від бюджету сільськогосподарського пенсійного фонду становили державні субсидії; 31 % — внутрішні ресурси аграрного сектора. 2403 млн марок з федерального фонду повинні були забезпечити інші аспекти сільськогосподарського соціального страхування (здоров'я, страхування від нещасних випадків, і т.д.). Загалом на соціальний захист сільського населення йшло 53% національного бюджету на фінансування сільського господарства на федеральному рівні.

Основні соціальні цілі функціонування системи соціального захисту працівників сільськогосподарського сектора полягають у реалізації ідеалу рівного представницт-

ва трудящих як промислового, так і сільськогосподарського сектора в отриманні основних соціальних благ, у тому числі соціального забезпечення.

Важливою проблемою в Німеччині є способи скорочення державного фінансування пенсійного забезпечення по старості працівників сільського господарства за рахунок інших джерел. Ясно, що сучасна схема фінансування пенсійного забезпечення, прийнята в Німеччині, застосована лише в умовах розвинутої соціально орієнтованого ринку. Наприклад, фермери, які досягли віку виходу на пенсію, могли отримати її тільки у разі передачі своїх ферм наступникам. Передача ферми, таким чином, стає юридичним інструментом структурної політики в агросекторі. Фермери, які без відтермінування переводять свої фермерські господарства, не зтягають своїх пенсійних проблем. Проте відносно власників фермерських господарств, які не мають власних спадкоємців, цей пункт не діє і вони отримують право на пенсію без обов'язкової передачі ферми. Не секрет, що багато хто з фермерів вдаються до фіктивних контрактів, щоб отримати право на пенсію. Саме тому фон Майдель і Бекен у 1988 році, рішуче виступали проти продовження дії статті про передачу фермерського господарства як умови отримання пенсії за віком. За їх словами, "ця стаття може оскаржуватися з двох позицій: як відправна точка соціальної політики взагалі і як закон, регулюючий соціальне страхування зокрема. Цей пункт несумісний з 12 і 14 статтями Конституції". Далі в спеціальній літературі обґрунтовується необхідність розширення державного фінансування пенсійного забезпечення осіб, зайнятих в аграрному секторі економіки. Оскільки систему фінансування соціальної підтримки в більшості країн, що розвиваються, становили субсидії, перерозподіл джерел фінансування пенсійної системи, що мало місце у ФРН, можна вважати принципово новим типом вкладень. Цей процес був викликаний фактом припинення фінансування найбільш важливих галузей аграрного сектора з боку Європейського суспільства. Тому сільськогосподарська цінова політика була змінена, це і вплинуло на розподільчий механізм соціальної політики аграрної сфери (1971 рік). У 1989 році 69% від 3958 млн марок бюджету сільськогосподарського пенсійного фонду склали державні субсидії; 31% — страхові внески. Стандартний внесок становив 220 марок на місяць. На утримання системи соціального захисту сільського населення йшло 53% державного фінансування аграрного сектора економіки. Таким чином, структурні зміни в аграрному секторі порушили пропорційність у забезпеченні пенсіями сільських жителів і збільшили навантаження на суб'єкт фінансування, що, в свою чергу, призвело до дестабілізації населення сільських регіонів. При цьому середня величина виплати пенсій жителям сільських регіонів стала більшою мірою залежати від рівня державного фінансування. Це спричинило за собою додаткове навантаження на структури, що фінансують відсутню частину державних фондів, які йдуть на фінансування аграрного сектора, і призвело до непорозумінь з фермерами. Саме тому бюджет пенсійного фонду став рости прискореними темпами в порівнянні із сільськогосподарським бюджетом. Постійна пропорція зовнішнього фінансування пенсійного фонду могла залишитися незмінною тільки в тому випадку, якщо частину державного сільськогосподарського бюджету фінансувала б соціальну політику. Це положення роз'їдало фонди, які здійснюють фінансування інших сфер сільськогосподарської політики держави. Тому уряд повинен був вибирати між політикою збільшення сільськогосподарського бюджету і підвищенням навантаження на сільськогосподарські доходи, жертвуючи соціальною стійкістю. Обидва виходи політиків не влаштували. З тих пір збільшення фінансування ускладнювало державну по-

літику, не знімало соціальних конфліктів, і врешті-решт стало однією з основних причин реформи пенсійного забезпечення в цілому. Поінформованість про ці проблеми змусила Федеральний уряд оголосити в 1987 році про ретельний перегляд системи соціального захисту. Це рішення виявило масу проблем, вирішення яких було закладено в Законі про соціальне страхування. Відповідно до Закону в 1989 році близько 37% осіб, які підлягають страхуванню згідно сільськогосподарської пенсійної схеми, реалізували свою соціальну захищеність за допомогою знижених страхових внесків, які порівнюються з економічною цінністю їх селянських господарств та інших видів прибутку як їх власних, так і їх дружин. У 1989 році нова редакція Закону включила вже 52% осіб, охоплених схемою пенсійного забезпечення по старості. Перегляд основ фінансування став серцевиною пенсійної схеми. У міру з'ясування наявності альтернативних методів фінансування та можливостей їх здійснення, були визначені принципи та критерії проведення реформ. Державна політика завжди підкреслювала головну мету проведення соціального страхування для фермерів — це гарантія для виробників сільськогосподарської продукції рівної участі у доходах і благополуччя. Міністр сільського господарства Йозеф Ерль казав: "Для мене як ліберала забезпечення соціальної безпеки для людей, зайнятих в аграрному виробництві, є важливим аспектом політики в цілому, що забезпечує аграрному виробництву рівний статус у нашій економіці".

Ідеал рівноправного представництва — неодмінна характеристика соціальної концепції, що розвилася в ФРН, — базується на кількох конкретних нормах. Примусовим порядком вводиться схему пенсійного забезпечення не обов'язково. В умовах ринку багато фермерів мають можливість забезпечувати себе іншими засобами — вкладаючи гроші у власні землі. У багатьох країнах, що розвиваються, фермери, не вдаючись до державної пенсійної схеми, намагаються захистити себе самі. Однак державне страхове забезпечення по старості є шляхом надійного довготривалого забезпечення, і нерационально підмінити його короточасним процвітанням. Тому соціальною нормою стало поняття про необхідність — в даному випадку — захисту фермером від власної недалекоглядності. На додаток до цього, думка про рівне право є лише засобом підвищення рівня соціального захисту у ФРН, що, у свою чергу, стало б гарантією для сільського населення, що й інші норми державної пенсійної схеми могли б реалізуватися так само. Є розбіжності у реалізації схеми пенсійного забезпечення для соціальних груп з різним ступенем забезпеченості. Подібно іншим категоріям само забезпеченого населення, фермери мають різні форми реалізації пенсійного забезпечення по старості. Переважне право мають менш заможні шари самозабезпеченого населення. Пенсійне забезпечення по старості має відмінності в залежності від соціального положення представників сільського населення. Форми пенсійного забезпечення за віком різні для найманих працівників, зайнятих у приватному секторі (72% всіх найманих працівників), зайнятих у невиробничих галузях аграрного сектора (8%) і працівників громадського сектора (10%). Кожна з цих категорій має самостійний юридичний статус у системі державного пенсійного забезпечення сільського населення по старості. Вивчення системи соціального забезпечення сільського населення у ФРН та інших країнах приводить до висновків про те, що держава дуже цілеспрямовано і жорстко продовжує регулювати стан стабільності життєдіяльності сільського населення, переслідуючи в першу чергу політичні та економічні цілі. Система пенсійного забезпечення як одна з її складових частин піддається постійним змінам відповідно до конкретної соціально-економічної ситуації

в сільському співтоваристві.

З декількох варіантів (у даному випадку — схем пенсійного забезпечення) вибирається оптимальний варіант, причому процедура вибору достатньо складна, до неї залучаються не тільки політичні діячі, а й учені — економісти, соціологи. Нарешті, незалежність функціонування системи соціального захисту від державного бюджету, на думку західнонімецьких авторів, є поки ідеалом. До цих пір значна частина пенсійного забезпечення сільських жителів фінансується з Федерального бюджету, хоча Німеччина ніяк не може бути зарахована до числа держав з перехідною економікою. Для того, щоб визначити першочергові напрями соціальної підтримки сільського спільноти у напрямі його стабілізації, в 1995 році було проведено дослідження думок сільських жителів Черкаської області про ефективність системи державної підтримки сільського населення та можливості її вдосконалення. У цьому ж році було проведено обстеження матеріально-технічної бази сільської соціальної інфраструктури з метою пошуку резервів повноцінної реалізації основних соціальних послуг населенню. Повторне дослідження думок сільських жителів про ефективність соціального захисту села було проведено в 1997—1998 році. Як з'ясувалося в ході дослідження групи соціологів, одним із значних резервів соціальної стабілізації сільського населення регіону є підвищення ефективності державної системи соціального захисту. Пріоритетним напрямом державної соціальної політики, на думку 67%, що відповіли на наші запитання, повинно стати надання жителям села права на безкоштовну медичну допомогу. Дві третини, що відповіли на запитання, вважають за необхідне забезпечення з боку держави реальної права на роботу і її справедливую оплату. Право на безкоштовну середню освіту визнає необхідним майже половина опитаних. Право на мінімум необхідних життєвих засобів і право на відпочинок, забезпечувані безпосередньо державою, — відповідно 38 і 23% тих, що відповіли на наші запитання. Соціологічні опитування, проведені в сільських поселеннях Черкаської області в 1998 році дозволило виявити зміни в структурі резервів соціальної стабілізації сільської спільноти. На перше місце серед них вийшла думка про необхідність з боку держави забезпечення для сільського населення права на роботу і її оплати за трудовим вкладом (83,4% відповіли на наші запитання). Наступним резервом соціальної політики сільські трудівники назвали реалізацію права на мінімум необхідних життєвих засобів (59,8% респондентів). Далі йдуть: реалізація права на безкоштовну медичну допомогу — 59,6%, реальне право на безкоштовну середню освіту — 52,0%, реалізація соціальної гарантії повноцінного пенсійного забезпечення (36,7%), нарешті — реалізація права сільського працівника на відпочинок (15,7% сільських працівників, які відповіли на наші запитання). На думку сільських жителів, заходи щодо підвищення ефективності державної підтримки сільської спільноти в умовах переходу до ринку повинні зводиться до збільшення державних коштів на соціальну підтримку населення (62,5% опитаних); формування системи інформації про те, до яких організацій звертатися за соціальною підтримкою (28%); надання працездатним сільським жителям реальної можливості трудитися за плату, відповідну трудовому внеску (23,7% опитаних). Вважають, що необхідно налагоджувати справедливий розподіл допомоги між сільськими жителями, 21% респондентів. Аналогічне дослідження, проведене в 1998 році, показало, що структура думок сільських працівників щодо заходів підвищення ефективності державної підтримки сільських трудівників принципово не змінилася. Як і раніше, на першому місці думка про те, що держава повинна давати більше коштів на соціальну підтримку населення (52,8% опитаних), потім слідує думка про те, що держава повинна створювати

умови щоб працездатне сільське населення могло працювати і забезпечувати себе сама (41,5%), далі слід висновок про те, щоб розподіл допомоги між сільськими жителями був справедливим — 18,5% опитаних; на четвертому місці — необхідність інформації про те, щоб люди знали, до кого і за якою допомогою вони можуть звертатися — 17,3%. Нарешті, значущими резервами підвищення ефективності державної підтримки сільського населення опитані визнали наявність у місцевих органів влади власних коштів для надання допомоги сільським жителям і виявлення осіб, які потребують в соціального захисту, та надання їм адресної допомоги — відповідно 14,1 і 7,6% опитаних сільських працівників). Аналіз першого етапу розвитку механізму державної системи соціального захисту населення привів до висновку про те, що в державній концепції соціального захисту проголошені принципи, близькі до відповідних світових цінностей. Проте вивчення результатів діяльності державної системи соціальної підтримки населення, в тому числі сільського, свідчить про неповноцінне втілення цих ідеалів у практиці соціального захисту. Низька ефективність державної підтримки населення на етапі перехідної економіки проявилася в її нездатності регулювати соціально-негативні процеси, пов'язані з падінням життєвого рівня населення, зростанням безробіття, відторгненням населення від основних соціальних благ, дестабілізацією сільської спільноти [8]. В умовах переходу АПК до відносин ринку не сформувалися соціальні механізми, здатні реально сприяти процесу здійснення основних соціальних гарантій сільського населення, доступу всіх громадян до основних соціальних благ. Тому саме держава повинна активно регулювати всі процеси, пов'язані з реалізацією основних прав громадян — права на працю і повноцінну оплату трудового вкладу, забезпечення прожиткового мінімуму для всіх громадян, а також прав на освіту, охорону здоров'я, відпочинок і тому подібне.

Одним з основних напрямів державного регулювання основних соціальних гарантій сільського населення може стати більш активний перерозподіл не забезпечених суспільно корисною працею надприбутків частини громадян на користь незаможних через оподаткування й інші канали, реальна фінансова, організаційна, юридична підтримка зайнятості населення, організація жорсткого державного контролю за формуванням і використанням державних і недержавних фондів соціального захисту. Держава повинна відмовитися від практики фінансування системи соціального захисту сільського населення та забезпечення його основних соціальних благ за залишковим принципом. Для цього повинні бути створені певні умови — головним чином, несуперечлива законодавча база та механізм її реалізації. Тільки в цьому випадку держава зможе прийняти на себе юридично оформлену відповідальність за повноцінну реалізацію соціальних гарантій і отримати реальну можливість ефективно регулювати процес соціальної підтримки населення в напрямі стабілізації співтовариства в цілому і, зокрема, сільської спільноти. У ході проведеного дослідження були виявлені основні резерви, що сприяють соціально-економічній стабілізації сільського населення аграрної сфери регіонів України на етапі формування багатокладної економіки в аграрно-промисловому комплексі України. Провідним серед них була визнана сильна соціальна політика по відношенню до села, в якій повинні поєднуватися в потрібних пропорціях регулювання процесів самоорганізації сільського населення з жорсткої державної політикою, спрямованою на реалізацію соціальних гарантій у відношенні сільських жителів. Програма стабілізації сільського населення припускає, що стримування процесу дестабілізації населення сільських регіонів має увійти в коло першочергових завдань управлінських структур як державного, так і регіонального рівня і стати об-

ектом пильного вивчення. Перший етап формування державної та регіональної стратегії соціально-економічної стабілізації населення сільських регіонів передбачає виявлення пріоритетних соціально-економічних орієнтирів. Виходячи з інтересів населення сільських України, повинні бути виокремлені і реалізовані пріоритети стратегічних напрямів регіональної соціально-економічної політики. Це, перш за все, забезпечення умов високих доходів населення сільських регіонів або принаймні тенденція їх сталого зростання; формування відповідного до соціальних стандартів ринку товарів і послуг; безкоштовна середня освіта, лікування, повноцінний відпочинок; доступне за цінами житло. Далі слід забезпечити стійку ситуацію на ринку праці з достатнім числом престижних робочих місць, забезпечення соціального мінімуму для непрацевдатних та частково працевдатних груп населення. Нормативами для оцінки стану соціально-економічної ситуації в конкретних регіонах України за переліченими напрямками можуть стати показники дореформеного рівня регіону; у разі відсутності соціально-економічного явища до реформи — в середньому по Україні або по регіону. Відносно виявлених депресивних і слабозвинених сільських регіонів розробляються особливі заходи, що передбачають, перш за все, їх санацію, здійснювану за інтенсивної підтримки держави. Розробка загальної та регіональної соціальної політики в напрямі стабілізації форм життєдіяльності населення сільських регіонів на довгостроковий і короткостроковий період повинна включати певну інформацію про соціальні і економічні явища і процеси, характер соціально-економічного розвитку сільських регіонів, яка часто відсутня в статистиці. Мінімальна система соціально-економічних індикаторів оцінки соціально-економічного розвитку сільських регіонів, необхідна для розробки стратегії стабілізації форм життєдіяльності їх населення, передбачає наявність наступних індикаторів: 1) рівень розвитку (падіння) невиробничої сфери села з аналізом забезпеченості та потреби сільських регіонів у об'єктах соціальної інфраструктури; динаміка джерел її фінансування включаючи рівень платних послуг; 2) зайнятість та оцінка рівня сільського безробіття (повної і прихованої); 3) динаміка номінальних і реальних доходів сільського населення; структура його витрат; 4) показники соціальної підтримки незахищених груп сільського населення. Для того, щоб визначити основні напрями соціально-економічної стратегії по відношенню до населення конкретних сільських регіонів, необхідно, щоб наявна інформація мала відповіді на питання про те, яке навантаження витримають регіональні бюджети при повному перекладі сільської соціальної інфраструктури з балансу сільськогосподарських підприємств і федерального бюджету; які соціальні послуги можна зробити платними, враховуючи рівень доходу сільського населення; до якого рівня і структури зайнятості сільського населення регіону треба прагнути, щоб забезпечити повноцінний і сталий економічний і соціальний розвиток сільської громади в цілому. Інформація, яка дозволяє виявити послідовність стратегічних напрямів соціальної політики зміни щодо умов і форм життєдіяльності сільського населення з метою його стабілізації подальшого сталого розвитку сільських регіонів, повинна включати відповідь на питання про те, яку частину соціальних благ сільський житель може забезпечити сам, і у чому йому повинні допомогти владні структури центру і регіону. У ході дослідження стану соціально-економічної стійкості сільських регіонів в умовах переходу до ринку, а також шляхів і засобів їх стабілізації були враховані методологічні та методичні принципи використання соціальних систем, які характерні для зарубіжної соціології. Спеціальна література, визначаючи основні проблеми соціології,

("суть соціології"), включає в соціологічний аналіз питання розвитку соціальної структури і соціальної динаміки, культури, спеціалізації, проблеми стійкості розвитку світового співтовариства в цілому і його окремих ланок.

Деталізований підхід до дослідження соціальних проблем у сучасній зарубіжній літературі передбачає макросоціологічний і мікросоціологічний рівень дослідження. До макросоціологічної структури традиційно включені соціальна структура, групи та організації. До мікросоціологічної — соціальний контроль; соціалізація; соціальні відхилення, а також найважливіші соціальні інститути як регулятори соціальної стійкості. У ході аналізу явища соціально-економічної стійкості життєдіяльності сільського населення, можливостей його стабілізації і подальшого стійкого розвитку, поряд з іншими загальнонауковими методами дослідження, був застосований один з новітніх методів дослідження складних соціальних систем, не забезпечених статистичною інформацією, а саме — метод когнітивної структуризації.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Система соціального захисту населення сільських регіонів може стати одним з потужних резервів соціально-економічної стабілізації життєдіяльності сільського населення. Підвищити ефективність системи соціального захисту можна за допомогою формування несуперечливої правової бази державної підтримки соціально-економічної стійкості форм життєдіяльності сільського населення. Державна система соціальної підтримки населення сільських регіонів в умовах переходу до ринку повинна враховувати процеси, пов'язані з перерозподілом власності на орну землю, висуванням структури сільськогосподарських підприємств. У цьому випадку можна звернутися до зарубіжного досвіду країн з соціально орієнтованою моделлю ринку.

Література:

1. Аграрная политика (Западная и Восточная Европа, Россия) / В.И. Назаренка / Под общей ред. В.И. Назаренка. — М.: ВНИИТЭИагропром, 2000. — Ч. 1. — С. 50—58.
 2. Аграрная политика (Западная и Восточная Европа, Россия) / Под общей ред. В.И. Назаренка. — М.: ВНИИТЭИагропром, 2000. — Ч. 2. — С. 40—52.
 3. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку (1990—2000) / За ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненко, М.Ф. Кропивка. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 335 с.
 4. Амбросов В.Я. Реорганізація державної власності в агропромисловому комплексі / Амбросов В.Я. // Економіка АПК. — 1997. — № 6. — С. 4.
 5. Амбросов В.Я. Реструктуризація виробництва в АПК / Амбросов В.Я. // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 79—80.
 6. Андрійчук В.Г. Проблеми розвитку приватних аграрних підприємств і вдосконалення міжгалузевих економічних відносин / Андрійчук В.Г. // Проблеми формування ринкової економіки. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 29—38.
 7. Бакай С.С. Адаптація підприємств до ринкового середовища. Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні / Бакай С.С. // Матеріали Другого Всеукраїнських зборів (конгресу) вчених економістів-аграрників 24—25 січня 2000 р. — К., 2000. — С. 316—319.
 8. Баян А.В. Досвід фермерської кооперації та перспективи її розвитку в Україні / Баян А.В. // Економіка АПК. — 1996. — №9. — С. 20—23.
- Стаття надійшла до редакції 01.04.2011 р.*